

Német nemzetiség – magyar hazafiság

Tilkovszky Loránt: *Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből.*

University Press,
Pécs, 1997. 256 old.

A hazai németiség történetének kutatása vitathatatlanul összeforrt Tilkovszky Loránt nevével, aki a téma szinte valamennyi korszakával foglalkozott, amint ezt a fenti gyűjteményes kötet is jól reprezentálja. A Janus Pannonius Tudományegyetem Modernkori Történeti Tanszéke tanulmányainak válogatásával köszöntötte professzorát kettős jubileumán, hervenedik születésnapján és 15 éves pécsi oktatói tevékenysége alkalmából.

A kötet számadással kezdődik a pályáiv áttekintéséről, a történeti hitvallásról. Egyrészt Tilkovszky tíz évvel ezelőtti vallomását olvashatjuk erről, másrészt az azóta eltelt tíz esztendő tevékeny, dolgos kutatásának és oktatásnak eredményeit. Noha pályája nem nemzetiség-történetként indult, ma már több mint három évtizede e témának szentelte munkásságának nagy részét.

A 20 századi hazai németiség történetének különösen izgalmas, sokszínű, nemritkán a politikai megközelítéstől sem mentes kutatásában Tilkovszky Loránt az alapokat rakta le, mindvégig tárgyilagos maradt, mentes a politikai megközelítésktől. A gyűjteményes kötet tanulmányai – eddigi munkáiból történt válogatás – a fenti hitvallás mellett állásfoglalás is egyben, mely lehetőséget nyújt az olvasónak, hogy bepillantson a magyarországi németiség történetének nem éppén viharoktól mentes szakaszaiba.

Tilkovszky tágabb horizontban mutatja be a hazai német nemzetiség két világháború közötti történetét, foglalkozik betelepülésükkel, beágyazza azt a többi nemzetiség történetébe: több mint ezer éve élnek németek a Kárpát-medencében, azonban a történeti sorsfordulók után – például a török kiűzés – egy egészen új szakasz kezdődött életükben. Munkacsrőre volt szükség, s ezért a szervezett telepítést az 1722-23 évi magyaror-

szági országgyűlés is határozatban sürgette. A 18. században azután három szakaszban telepítették őket Magyarországra.

Különösen érdekes a Szerző kritikai észrevétele a dualizmuskori asszimiláció felerősödéséről, ahogy annak mesterséges felgyorsítására mutat rá, ami a különböző nemzeti-ségi vonatkozású törvények és rendeletek értelmezésében érhető tetten. Ez a folyamat a századfordulóhoz közeledve egyre több aggodalmat keltettek a hazai németiségben.

Már az 1900., illetve az 1910. évi népcései összetétel a magyarság arányának növekedését mutatták, ami nem magyarázható csak a természetes népességszaporulattal, szerepet kapott abban az asszimilációs hatás is – állapítja meg Tilkovszky Loránt. A trianoni Magyarországon mintegy fél millió német kisebbség élt. Az önállósulási folyamat részeként felmerült egy önálló párt létrehozásának gondolata is. 1906-ban meg is alakult a Magyarországi Német Néppárt a bánáti Versec székhellyel, de nem tudott országos párttá válni. A támogatást az Össznémet Szövetségtől kapta. 1911-ben pedig Bécsben megalakult a Németmagyar Művelődési Tanács, amely az Össznémet Szövetség révén ösztöndíjakat juttatott magyarországi német fiataloknak.

Tilkovszky Loránt statisztikai adatokkal mutat rá, hogy a két világháború között melyek voltak az ország leginkább németlakta területei, jellemzi azokat foglalkoztatottsági csoportok szerint. A magyarországi németiség társadalmi struktúrájában az agrár jelleg dominált, kiváló szakismerettel rendelkeztek. Fő motivációjuk a jövedelmezőség volt, ragaszkodtak a földhöz, sajátos földbirtokszerkezet alakult ki náluk, nem kis mértékben befolyásolva az öröklési viszonyoktól. A szakismeret több forrásból táplálkozott, az apai házból is, de – miként ismert – a német gazdák fiai előszeretettel látogatták az úgynevezett téli mezőgazdasági iskolákat, ahol a racionális üzemvezetés néhány fogását sajátíthatták el. E réteg fontos gazdasági szereppel bírt Magyarországon,

elsősorban a magyar mezőgazdasági termelés eredményeihez járult hozzá munkájával.

Érdekes megállapítása a Szerzőnek az, hogy míg a mezőgazdasági szakismeret igen magas szintet ért el a hazai némettség körében, addig a művelődésben, iskoláztatottságban elfoglalt helyük kedvezőtlen volt a hazai értelmiség arányához viszonyítva.

A közös hazai gondolatának jegyében jött létre a Magyarországi Németek Népművelési Egyesülete 1924-ben. Megalakulásának mozgatója a magyar kormány stratégiai számítása volt, mivel a támogatásukra számított revíziós törekvéseiben az elcsatolt területeken. Ugyanakkor Németország is egyre sűrűbben foglalkozott a magyarországi némettség sorsával és helyzetével. Az egyesület 1938-ig képviselte országos szervezatként a magyarországi némettség érdekeit, fő irányvonalát a népi német vonal adta, amely az asszimiláció természetes folyamatát is elutasította. A szervezet élén Gratz Gusztáv elnök állt, ám igazi szellemi vezére Bleyer Jakab volt. Bleyertől azonban teljesen idegen volt, amit Basch Ferenc képviselt, a német népcsoport politika. Gratz Gusztáv a „konszolidált” irányvonalat képviselte a magyarországi német nemzetiségi mozgalomban, a magyarsághoz közel álló politikus volt, aki megfelelt a hazai kormányok elképzeléseinek.

A németországi viszonyok változásai során lényeges átalakulás következett be a hazai nemzetiségpolitikában. A módosuláshoz hozzájárult Bleyer halála is. Tilkovszky fellép az egyoldalú és helytelen megítéléssel szemben, amely leegyszerűsíti a hazai némettség tevékenységét a „bástya”, illetve az „ötödik hadoszlop” szerepkörére.

1938 tavaszán Basch Ferenc mozgalma már egy náci értelmezésű népiségi autonómiát fogalmazott meg, követelte magának a magyarországi német művelődés és iskolaügy irányítását. 1939 áprilisában jóváhagyták a Volksbund alapszabályait. Rövidesen több népiskolával, 3 polgári iskolával és 2 gimnáziummal rendelkezett. Az észak-erdélyi szász evangélikus egyház is átadta 47 népiskoláját a Volksbundnak. A területi változások hatására nőtt a nemzetiségi terü-

letek részaránya, ami új stratégiát követelt a magyar kormánytól.

Tilkovszky rámutat a magyar kormányoknak a hazai németséggel szembeni kétős magatartására. Egyfelől aláírták az erdélyi területrevízió érdekében 1940-ben a bécsi ún. népcsoportegyezményt (ez monopólium helyzetbe juttatta a magyarországi németségen belül a volksbundista irányzatot), másrészt viszont szabotálni próbálta az egyezményt, és egy a Volksbildungsvereinhez hasonló szervezet létrehozását támogatták.

Mindaz, ami a hazai némettség ügyében történt a második világháború alatt, az az ideiglenesség jegyét viselte magán, Hitler ugyanis felajánlotta a magyarországi némettség áttelepítését Németországba a háború eredményes befejezése után.

A reális képhez az is hozzátartozik, hogy a némettség körében kibontakozott a Waffen SS toborzásokkal szembeni antihitlerista ellenállási mozgalom, s ez a Kállay-kormány idején inkább megfelelt a magyar kormány elképzeléseinek, éppen mérsékeltbb nézetek miatt. Kettős feladat állt előtűk: hűség a magyar hazához, ugyanakkor a német népiséghez is. Ezt a két követelményt nem volt könnyű összhangba hozni az adott politikai viszonyok között. Erre a kulcsproblémára utal a kötet címe is.

Nem szabad a magyarországi némettség politikai magatartását a második világháború évtizedben globálisan megítélni – állítja a Szerző –, a némettség nem a maga egészében töltötte be Németország magyarországi „ötödik hadoszlopának” funkcióját. Ez csupán a Volksbund irányzatra igaz, ebben azonban osztoztak a magyar szélsőjobboldali ellenzékkel, nyilasokkal és más magyar nemzetiszocialistákkal is.

A másik döntő kérdés és kérdésfelvetés kétségtelven az, megengedhető-e a kollektív felelősségre vonás a németység második világháborúban való részvétele miatt.

A magyarországi németek kitelepítéséről szóló rendelet annak ellenére született, hogy a magyar értelmiség egy része, így például Bibó István is tiltakozott. A németségre a kollektív bűnbak szerepét osztották ki, még a zsidósággal szembeni intézkedéseket is a számlájukra írták. Az újabb történetírói kér-

dés immár az, hogy mit veszített Magyarország a némettség felelősségre vonásával, nevezetesen a szovjet munkatáborokba való elhurcolással, valamint a kitelepítésekkel. Az erkölcsi veszteség mellett jelentős volt a gazdasági veszteség, ugyanis mindez az újjáépítés közepette igen nagyarányú munkaerő-kivonást jelentett. A Szovjetunióban is szükség volt a munkaképes emberekre, táboraikba mintegy 35-60 ezer magyarországi németet hurcoltak el. A történetíró ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy mindemellett súlyos következményként jelentkezett a nemzeti diszkrimináció megkezdődése.

A magyarországi németek mintegy fele már nem került kitelepítésre, jogaikat 1949-50-ben visszakapták, ám elkobzott birtokait többnyire már nem.

A kitelepítések nyomán a magyarországi németek száma mintegy 230 ezerre csökkent.

A párturalmi időszakban (1949-1989) csak a folklór keretein belül őrizték sajátos kultúrájukat, hiányoztak az anyanyelvi oktatás, a művelődés intézményes feltételei.

A hazai és nemzetközi változások ösztönözték az 1993. évi nemzetiségi törvény megszületését, amelynek megvalósítása azonban még komoly próbatételt jelent az ország számára – hangsúlyozza Tilkovszky.

A kötetet a magyarországi némettség 1919-1945 közötti történetének kronológiája zárja, melyet az olvasó külön is nagy haszonnal forgathat.

Szávai Ferenc